

Inga Kopciewicz

Rysunki Leona Wyczółkowskiego w kolekcji Galerii Polskiej Misji przy Zespole Szkół w Orchard Lake

Rysunkowe portrety kobiece autorstwa Leona Wyczółkowskiego stanowią przesłankę do zakomunikowania o szerszym zagadnieniu, jakim jest kolekcja sztuki w Zespole Szkół w Orchard Lake (*Orchard Lake Schools*) w amerykańskim stanie Michigan.

Genezę Zespołu Szkół wiązać należy z powołanym w 1885 roku Seminarium Polskim SS. Cyryla i Metodego (*SS. Cyril and Methodius Seminary*). Ulokowana we wschodniej części Detroit uczelnia kształcić miała kapłanów służących imigrantom z Polski oraz szerzyć polską historię i kulturę. Misję jej stworzenia powierzono ks. Józefowi Dąbrowskiemu. Po 24 latach działalności seminarium duchowne przeniesiono na północ, do odległego o kilkadziesiąt kilometrów malowniczego Orchard Lake i osadzono na terenach dawnej Akademii Wojskowej w Michigan (*Michigan Military Academy*). Rozwój uczelni przyniósł ukształtowanie się obok seminarium jeszcze dwóch kolejnych szkół: *St. Mary's College* oraz *St. Mary's Preparatory* (szkoła średnia). Dzięki wsparciu finansowemu polskiej społeczności w Stanach Zjednoczonych możliwy był dalszy rozwój uczelni, określanych później jako Zakłady Naukowe w Orchard Lake, skoncentrowany m.in. na budowie kolejnych gmachów (biblioteka, dormitorium i jadalnia), kaplicy Matki Bożej z Orchard Lake, hali sportowo-widowiskowej i centrum naukowego. Cztery lata temu w strukturze Zespołu Szkół wyodrębniono Polską Misję obejmującą Archiwum Polonii (*Archives*), kolekcje muzealne wraz z archiwami dotyczącymi przede wszystkim I Dywizji Pancерnej Gen. Stanisława Maczka, Polskich Sił Powietrznych i II Korpusu Polskiego (*Museums*), a także Galerię, Panoramę Historyczną (*Panorama Room*), Instytut Genealogii Polskiej (*Genealogy Center – PARI*) oraz Bibliotekę Książek Rzadkich (*Rare Books*)¹.

Powstająca przez ponad sto lat kolekcja sztuki opiera się głównie o dary osób prywatnych – przedstawicieli amerykańskich środowisk polonijnych – przekazywane na rzecz Szkół w Orchard Lake, symbolu i ostoji polskości. Zgromadzone prace malarskie, rysunkowe i graficzne prezentują dokonania polskich artystów czynnych w XIX i XX wieku w Polsce, a także polskich twórców działających na terenie Stanów Zjednoczonych. W zbiorze tym

---

¹ Orchard Lake Good News, Summer 2010, No. 85; <http://www.polishmission.com/> (dostęp: 9.09.2013).

wyróżniają się obrazy autorstwa Juliusza, Wojciecha i Jerzego Kossaków, Jana i Tadeusza Styków, Saturnina Świerzyńskiego, Stanisława Chlebowskiego, Antoniego Piotrowskiego, Jacka Malczewskiego, Wlastimila Hofmana, Kazimierza Sichulskiego, Juliana Fałata, Zofii Stryjeńskiej i Marcina Samlickiego, rysunki Jana Matejki, Leona Wyczółkowskiego i Józefa Pankiewicza oraz grafiki Daniela Chodowieckiego, Stefana Mrożewskiego, Jana Wałacha, Stanisława Raczyńskiego, Stanisława Rolicza, Kazimierza Szwainowskiego, Stefanii Dretler-Flin i Krystyny Wróblewskiej, czy plakaty Stefan Norblina. Grupę dzieł artystów współczesnych reprezentują m.in. grafiki Czesława Podgórskiego, Barbary Rosiak, Jana Opalińskiego, Krzysztofa Wieczorka oraz rysunki Franciszka Starowieyskiego i Andrzeja Pityńskiego.

fot. 1

Imponujący zbiór wymagał zaadaptowania na cele wystawiennicze wnętrza, które mogłoby zaspakajać potrzeby zarówno ekspozycyjne, jak i magazynowe. Historyzujące pomieszczenia obecnej Galerii pełniły niegdyś funkcję jadalni, a następnie kaplicy. Opiekę nad Galerią w latach 70. ubiegłego wieku przejął Marian Owczarski, artysta rzeźbiarz-rezydent. Jej działalność skupiała się przede wszystkim na aktywności wystawienniczej oraz poszerzaniu kolekcji. Niestety, nigdy nie podjęto działań zmierzających do skatalogowania i naukowego opracowania zgromadzonych dzieł sztuki. Po śmierci opiekuna Galerii w 2010 roku dyrektor Polskiej Misji Marcin Chumięcki zwrócił się do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego z prośbą o pomoc w przeprowadzeniu ewaluacji i inwentaryzacji zbiorów. Oddelegowana z Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy autorka niniejszego tekstu, podczas przeprowadzonych w latach 2010-2012 prac, zdokumentowała niemal 400 dzieł sztuki. Stworzona ewidencja zabytków służyć ma wzmocnieniu gwarancji trwałości kolekcji – pozwoli uniknąć zagrożenia jakim jest rozproszenie poprzez sprzedaż i wymianę poszczególnych dzieł sztuki. Przygotowany materiał jest obecnie sukcesywnie wprowadzany przez pracowników Polskiej Misji do bazy danych nowo zakupionego elektronicznego programu do ewidencjonowania zbiorów.

Po całościowym opracowywaniu materiału, a także przeprowadzeniu kwerend i konsultacji w muzeach oraz bibliotekach, które pozwolą wyeliminować ewentualne braki oraz wątpliwości nasuwające się podczas dokumentacji zbioru, powstanie opublikowany drukiem ilustrowany *Katalog Zbiorów Sztuki Polskiej Misji w Orchard Lake* w polskiej i angielskiej wersji językowej. Materiał ten służyć będzie promocji kolekcji w środowiskach polonijnych na całym świecie; stanie się również interesującą bazą danych dla polskich

placówek muzealnych i galerii. Zinventaryzowanie kolekcji umożliwi też w przyszłości stworzenie nowoczesnej, zweryfikowanej merytorycznie, ekspozycji prac w Galerii Polskiej Misji.

Stan zachowania dzieł sztuki jest ogólnie dobry, mimo że obiekty prezentowane są w sali ekspozycyjnej oraz przechowywane w pomieszczeniach magazynowych pozbawionych profesjonalnego wyposażenia i stabilnych warunków klimatycznych. Poszczególne obrazy i grafiki powinny zostać poddane zabiegom konserwatorskim o różnym stopniu zaawansowania. Utrzymanie dobrej kondycji zabytkom zagwarantuje modernizacja pomieszczenia ekspozycyjnego i magazynowego, uwzględniająca wprowadzenie specjalistycznych urządzeń stabilizujących temperaturę i wilgotność oraz montaż profesjonalnego oświetlenia.

Największą trudność w opracowaniu materiału sprawiało ustalenie historii obiektu i jego pochodzenia. Prace do Galerii były przyjmowane w charakterze darów. W Galerii nie znaleziono żadnych potwierdzeń przyjęcia daru, ani spisanych umów darowizn. Nieliczne obrazy mają drugostronnie na płótnie, krośnie lub zaplecku pieczęć o treści: PROPERTY OF / GALERIA / ORCHARD LAKE SCHOOLS / ORCHARD LAKE, MICHIGAN. Pomocnym okazały się informacje bezpośrednio naniesione na obiekty (tabliczki donatorów, naklejki, napisy i exlibrisy określające wcześniejszych właścicieli). Kwerenda w archiwum Polskiej Misji również nie wniosła żadnych nowych informacji, z uwagi na trwające dopiero katalogowanie archiwaliów. Dotkliwą luką – obok braku materiałów źródłowych – jest brak jakichkolwiek pozycji bibliograficznych. Stąd większość pozyskanych informacji ma charakter przekazu ustnego pozyskanego podczas bezpośrednich rozmów z osobami zaangażowanymi obecnie w nadzór nad kolekcją i organizację działalności Galerii.

Przedmiotowe rysunki wykonane przez Leona Wyczółkowskiego należą do zbioru prac wykonanych na podłożu papierowym, tworzących tzw. „Album Heleny Modrzejewskiej”.

fot. 2, 3

Poszczególne strony teki, w oprawie imitującej zdobiony tłoczeniami kurdyban w kolorze purpury, tworzą wraz z przylegającymi do nich arkuszami folii „kieszenie”.

Rozmieszczono w nich rysunki ołówkiem, akwarele, pastele – zarówno szkice i studia, jak i samodzielne realizacje. Większość z prac datowana jest na rok 1885, część posiada dedykacje. Album podarowany został Zakładom Naukowym w Orchard Lake przez

ks. Arthura H. Krawczaka (w latach 1973-1982 biskup pomocniczy archidiecezji Detroit²) w dn. 7 września 1957. Przypominają o tym pieczętki wykonane drugostronnie niebieskim tuszem na poszczególnych pracach: From the library of / Helena Modjeska / Donated to St. Mary's College / Orchard Lake Michigan by / Fr. Arthur H. Krawczak / September 7 - 1957). Nie wiadomo niestety jak ofiarodawca wszedł w jego posiadanie.

Wyczółkowski, przytoczony przez Marię Twarowską wzmiankował, że Modrzejewska posiadała album, w którym „malowało kilku czy kilkunastu”³. Osobiście malarz był wielbicielem talentu wybitnej i pięknej aktorki; wspominał o chodzeniu na spektakle i bale z jej udziałem. Już w 1870 roku podczas jednego z nich – w Resursie Obywatelskiej na Krakowskim Przedmieściu w Warszawie – wyrysował główkę dziewczęcą w albumie Modrzejewskiej. Swoją hołd aktorce Wyczółkowski oddał w obrazie *W buduarze*, należącym obecnie do kolekcji Muzeum Narodowego w Warszawie. Wiemy, że Modrzejewska, po wyjeździe do Stanów Zjednoczonych w 1876 roku, gdzie przyjęła nazwisko „Modjeska”, nie zerwała kontaktu z krajem. Niejednokrotnie przyjeżdżała na gościnne występy do Warszawy, Krakowa i Lwowa, występowała też w Poznaniu, Tarnowie, Łodzi, Lublinie i Stanisławowie; w Warszawie występowała również w 1885⁴. Jej wizyta zbiegła się prawdopodobnie wówczas z obecnością w Warszawie Wyczółkowskiego, który przerwał pobyt w majątku Głębockich w Laszkach na Wołyniu, dokąd udał się w związku z restauracją obrazu Jana Matejki⁵.

„Kartę tytułową” albumu stanowi rysunek tuszem autorstwa Tytusa Maleszewskiego z wkomponowanym napisem: „Helenie Modrzejewskiej artystki i malarze z Warszawy”⁶. Prawdopodobnie więc zbiór prac stanowił swoisty prezent przekazany aktorce podczas jednego z jej pobytów w kraju.

fot. 4

*Portret dziewczęcy z profilu*⁷ Wyczółkowskiego jest wizerunkiem stanowiącym szkic do obrazu olejnego o analogicznych wymiarach. Olej ten znajduje się obecnie w kolekcji prywatnej; na rynku antykwarycznym pojawił się w 2011 roku.

fot. 5

² <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bkrawczak.html> (dostęp: 9.09.2013).

³ Leon Wyczółkowski. *Listy i wspomnienia*, oprac. Maria Twarowska, *Źródła do dziejów sztuki polskiej*, red. Andrzej Ryszkiewicz, Wrocław 1960, s. 33.

⁴ http://www.helenamodrzejewska.uj.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=106 (dostęp: 9.09.2013).

⁵ Twarowska, jak przypis 3, s. 53.

⁶ Tytus Maleszewski, *Helenie Modrzejewskiej artystki i malarze z Warszawy*, 1885, tusz, karton jasnokremowy, 31,8 x 22,3 cm, sygn. i dat. p.d.: T. Maleszewski 1885.

⁷ Leon Wyczółkowski, *Portret dziewczęcy z profilu* (szkic do obrazu), 1885, ołówek, papier jasnokremowy, 21,8 x 13,0 cm (w świetle passe-partout), sygn. i dat. l.d.: L. Wyczółkowski / 1885.

Z kolei o rysunkowym portrecie dziewczyny z 1885 roku⁸, utrzymanym w charakterze „salonowym”, wiemy tylko, iż powstał prawdopodobnie w Warszawie.

fot. 6

W zbiorze albumu znajduje się też portret młodej kobiety autorstwa Wojciecha Gersona, nasuwający skojarzenia z wizerunkiem Modrzejewskiej⁹. Olejna wersja tego obrazu *Dziewczyna z gołąbkami (Przesłanie miłości)* z 1886 roku należy do kolekcji Muzeum Narodowego w Poznaniu. Przedstawienie symbolicznie nawiązuje zapewne do słów Henryka Sienkiewicza – przyjaciela aktorki i współtowarzysza podczas amerykańskiej emigracji – zwykłego określać ją „gołębiem o orlich skrzydłach”¹⁰.

Studia Sowy Stanisława Witkiewicza¹¹ to kolejny rysunek malarza-przyjaciela aktorki. Poznali się jeszcze w l. 70. XIX wieku – Witkiewicz powrócił wówczas z Monachium do Warszawy, był stałym bywalcem salonów. Zajmował się też urządzaniem przyznanego aktorce przez miasto Kraków domu. Modrzejewska z kolei była matką chrzestną jego syna – Stanisława Ignacego. Rysunki z albumu stanowią szkice do niewielkich rozmiarów obrazu wykonanego temperą¹², będącego również w posiadaniu Galerii. Innym rysunkiem autorstwa Witkiewicza w albumie jest portret rybaczki z Połagi¹³.

Do niezwykle zajmujących realizacji należy szkic Jana Matejki¹⁴ do obrazu olejnego na mahoniowej desce *Bolesław Chrobry ze Światopełkiem przy Złotej Bramie w Kijowie*, uważanego przez wiele lat za dzieło zaginione – stratę wojenną. Został on ujawniony przez obecnego właściciela w 2004 roku i zaprezentowany w krakowskich Sukiennicach z okazji obchodów Jubileuszu 100 lat Domu Jana Matejki, a następnie do roku 2005 eksponowany w Domu Jana Matejki¹⁵.

---

⁸ Leon Wyczółkowski, *Portret dziewczęcy*, 1885, ołówek, papier szary, 22,0 x 14,5 cm (w świetle passe-partout), sygn. i dat. p.d.: L. Wyczółkowski / 1885 / Warszawa.

⁹ Wojciech Gerson, *Dziewczyna z gołąbkami* (Helena Modrzejewska?), 1885, akwarela, papier, 24,9 x 17,5 cm, sygn. i dat. wzdłuż d. krawędzi: Pani Helenie Modrzejewskiej Wojciech Gerson. 1885.

¹⁰ Józef Szczublewski, *Modrzejewska. Życie w odsłonach*, Warszawa 2009.

¹¹ Stanisław Witkiewicz, *Sowy* (szkice do obrazu), b.r., kredka, ołówek, papier brązowy, 24,4 x 31,7 cm, nie sygn.

¹² Stanisław Witkiewicz, *Sowy*, b.r., tempera, tusz, tektura, 16,7 x 23,6 cm (w świetle passe-partout), sygn. p.d.: S. Witkiewicz.

¹³ Stanisław Witkiewicz, *Rybaczka z Połagi*, b.r., ołówek, papier ciemnokremowy, 27,1 x 21,5 cm, napis w p.g. rogu: Rybaczka z Połagi; sygn. p.d.: S. Witkiewicz.

¹⁴ Jan Matejko, *Bolesław Chrobry ze Światopełkiem przy Złotej Bramie w Kijowie* (szkic do obrazu), ok. 1884, ołówek, papier jasnokremowy, 32,7 x 20,3 cm, dedykacja l.d.: Pani Helenie / Modrzejewskiej / 28/8 885 rys / Jmatejko.

¹⁵ [http://sklep.muzeum.krakow.pl/Wystawa.257.0.html?&cHash=a83cf46d40ac90dedad9314fadf13385&tx_ttnewstt_news\]=1349](http://sklep.muzeum.krakow.pl/Wystawa.257.0.html?&cHash=a83cf46d40ac90dedad9314fadf13385&tx_ttnewstt_news]=1349) (dostęp: 9.09.2013).

W albumie, obok wielu anonimowych prac, odnajdujemy również rysunek autorstwa Kazimierza Mireckiego¹⁶, znanego z wykonania kilku portretów Modrzejewskiej.

Obecnie album pozbawiony jest pojedynczych plansz, które wyjęto w celu oprawienia ich na potrzeby ekspozycyjne. Należą do nich również dwa rysunki Leona Wyczółkowskiego, prezentowane w ramach czasowego pokazu sztuki polskiej w Galerii Polskiej Misji. Galerii, która zgodnie z obecnymi zamierzeniami zostanie w niedalekiej perspektywie czasowej rozbudowana, wzbogacona o profesjonalne metody magazynowania i eksponowania w kontrolowanych warunkach klimatu, stając się nie tylko salą wystawienniczą, ale też miejscem spotkań, wykładów i koncertów.

---

¹⁶ Kazimierz Mirecki, *Grający na lirze*, b.r., pastel, papier jasnokremowy, 25,1 x 20,9 cm, sygn. p.d.: K. Mirecki.